

Betoging in de straten van Herstal, februari-maart 1966 (© Photo Robyns)

Commentaar Marijke Van Hemeldonck: opvallend is de grote aanwezigheid van Vlaamse vrouwen, vooral van de BBTK-Grootwarenhuizen. Ik herken ook Antwerpse militanten van de KP. Alle betogingen hadden plaats tijdens de werk- of schooluren. Vele vrouwen konden bijgevolg niet meelopen in de betogingen. De foto's tonen dus niet zozeer de populaire bijval van de staking, als wel de politieke recuperatie door de KP en de vredesbeweging en door de Femmes Prévoyantes Socialistes.

**De vrouwenstaking van Herstal (1966):
in België startschot van het moderne feminisme,
in Europa grondslag van het EU-gelijkheidsrecht**

Marijke Van Hemeldonck, ere-europarlementslid

Algemeen neemt men aan dat in de loop van de 20e eeuw het statuut en de rechten van de vrouw onomkeerbaar gewijzigd zijn. Men verwijst dan naar de burgerrechten van de vrouw verworven door de pioniersters van het ‘feminisme van de eerste golf’ en komt zo bij een ‘tweede golf van het feminisme’ over de plaats van de vrouw in de maatschappij. De tweede golf wordt in België vaak getrivialiseerd als een ludieke episode van de culturele contestatie, overgewaaid uit Nederland (Dolle Mina, Provo’s) of als een ‘zij-tak’ van de mei 68-contestatie, overgewaaid uit Frankrijk, en bovendien geïnspireerd op De Beauvoir (*Le deuxième sexe*, 1949) of Betty Friedan (*The Feminine Mystique*, 1963).

Men vergeet daarbij dat in België de tweede golf noch op 11 november 1972 met het VOK (Vrouwenactiekomitee), noch in mei 68 met de studentencontestatie, een aanvang nam. Het vertrekpunt lag eerder, en een wereld verder: een arbeidsconflict, op 16 februari 1966 ontketend door fabrieksarbeidsters. In werkelijkheid waren de dertien weken staking van de ‘femmes-machines’ in de wapenfabriek van Herstal en het jarenlang procederen van enkele ‘flying hostesses’ van SABENA op elkaar aansluitende episodes in de strijd voor wat de socioloog Robert Gubbels de *“economische burgerrechten van de vrouw”* heeft genoemd. Van historische betekenis is bovendien dat beide acties zich beroepen op het Verdrag van Rome (1957) dat gelijk loon voor gelijk werk waarborgt binnen het verenigd Europa. Voor de allereerste keer werd inzake arbeidsrecht verwezen naar de EEG/EU.

Het tellen van de petitielijsten. Miet Pernot van de Kristelijke Arbeidersvrouwen (KAV) (r.) en de stakingsleidster Charlotte Hauglustaine (l. naast man) (© Photo Robyns)

Historici van het feminisme en van het arbeidsrecht zouden er goed aan doen deze model-arbeidsconflicten te bestuderen, zowel wat betreft het verloop als de gevolgen ervan.

In de FN-wapenfabriek te Herstal brak op 16 februari 1966 een spontane staking uit van arbeidsters die identiek hetzelfde zware precisiewerk deden als de mannen in dezelfde montagehal, voor een loon dat 25 % lager lag. Men noemde ze ‘femmes-machines’ omdat ze de loop van geweren door oververhitte boormachines trokken. Dat gebeurde onder hoge oliedruk, waardoor ze helemaal onder stinkende olie en zwart metaalstof zaten. De staking startte als ‘wilde’ staking, dus niet op initiatief van - maar achteraf wel erkend en onderhandeld door - de socialistische metaalvakbond van het ABVV. De omstandigheden voor een krachtmeting bleken ideaal: in het Luikse heerste een acuut gebrek aan arbeidskrachten, waardoor zelfs wapenfabrieken vrouwen aanwierven voor ‘mannenwerk’. De arbeidsters werkten ook midden in de productieketen. Door hun staking viel de volledige productieketen stil en zo veroorzaakten ze een productiestop van elf weken, die zich bovendien achteraf nog uitbreidde tot andere bedrijven in de sector metaal, onder meer tot ACEC Charleroi. Bij FN Herstal bestond wel een collectieve arbeidsovereenkomst (CAO) met classificaties van de arbeidsposten die strookten met de criteria van de Internationale Arbeidsorganisatie, maar alleen mannen op deze posten kregen het loon voorzien in de CAO. Er waren geen

Meeting in Luik, eind maart 1966. Zittend aan tafel: Annie Massay (l.), afgevaardigde vakbond Grootwarenhuizen Luik en Emilienne Brunfaut (r.). De spreekster is Georgette Ciselet uit Verviers

Commentaar MVH: de ABVV-leiders namen geen deel aan de betoging, maar probeerden op een meeting de vrouwen in de vakbond opnieuw 'onder controle' te krijgen

vrouwen bij de leiding van de vakbond, maar alle arbeidsters waren aangesloten en enkelen waren verkozen als syndicaal afgevaardigde van hun werkplaats. Ondanks een onderhandelingscontext die strategisch volledig ten gunste van de arbeidsters uitviel vertoonde de onderhandelingswijze meerdere zwakke punten. Zo verdwenen de actievoerende vrouwen uit het onderhandelingsproces. Charlotte Hauglustaine, de stakingsleidster, was wel verkozen als vakbondsafgevaardigde van haar productie-eenheid, maar ze had geen mandaat om de ABVV-leden in het bedrijf te vertegenwoordigen aan de onderhandelingstafel. Onderhandelen deden de (uiteraard mannelijke) hoofddélégués en het bleek al snel dat ze de eisen van de staaksters niet helemaal begrepen, noch de internationale verdragrechtelijke verankering ervan in de Europese Gemeenschap.

Probleemblindheid tegenover vrouwenarbeid paste bij een nobele ‘macho’-sector zoals de metaalnijverheid. Het was trouwens een zéér verspreid euvel in de wereld van de arbeid en in de politiek. Ongewild heeft de vakbeweging echter toch bijgedragen tot de informatie van de arbeidsters en zo tot de actie. In de aanloop naar verkiezingen voor de ondernemingsraad konden de bonden vormingsdagen organiseren voor hun verkozenen en kandidaten. Maar in de jaren 1960 duldde het fatsoen niet dat vrouwen ’s nachts

Steunbetoging te Luik, april 1966 (© Propress Bruxelles)

Commentaar MVH: de spandoeken 'Grévistes Charleroi' (dat was ACEC) en 'Borinage, solidarité' (de mijnstreek) wijzen op de solidariteit van andere industriebehekkens. De vrouwenbewegingen zijn al aanwezig: zowel de zuilgebonden Kristelijke Arbeidersvrouwen (KAV) als de meer feministische verenigingen, waarvan de slogan 'Grâce à vous, nos filles ne seront plus exploitées' aantoont dat ze al aan de strategie van ná de staking denken. Noteer de twee mannen in pak en das tegen de boom links: dat zijn noch arbeiders, noch vakbondsleiders, maar mannen van de staatsveiligheid. De KP had van bij het begin gemobiliseerd in het Luikse en ook de maoïsten waren - zwak- vertegenwoordigd. Het was dus 'normaal' dat de staatsveiligheid een oogje in het zeil hield; men vreesde een eventuele uitbreiding naar andere bedrijven.

uithuizig waren, of dat mannen en vrouwen samen op de cursus zaten. Voor het eerst werden dus enkele aparte, kortere studiedagen voor vrouwen ingericht. In de kaderschool voor mannen speelden de studiediensten van het ABVV en de vakbondsleiders van de sector een gewichtige rol. Geen van hen wou zijn status afzwakken door eerder arbeiders, verkoopsters en tikjuffrouwen toe te spreken. Men deed dus een beroep op de monitrices van een vakantiekolonie voor de begeleiding en op enkele militante vrouwen uit de (socialistische) beweging voor de inhoud. Over het onderwerp *Problemen van de werkende vrouw* bestond noch handleiding noch programma. De deelnemsters leerden zingen dat *Un kilomètre à pied, ça use, ça use!* En voorts hoorden ze voor het eerst van hun leven over internationale rechtsinstrumenten aangaande vrouwenarbeid: de conventies van de Internationale Arbeidsorganisatie, art. 119 van het Verdrag van Rome.

De lesgeefsters brachten de informatie over en kregen levensverhalen te horen, door elkaar, over arbeidsproblemen, gezinsleven, geldgebrek, ongewenste zwangerschap en het banale machisme in fabriek en gezin. Kortom al wat de vakbondsleiding nooit gehoord of gezien had, of had willen weten.

Arbeidsproblemen kan men eventueel aankaarten in de ondernemingsraad, bij het comité veiligheid of op de vakbondsvergadering. Maar in het ware leven zit alles aan elkaar vast. Als je werkkleren stijf staan van de smurrie, als je ruikt naar zweet en machineolie dan gaat de weg van fabriek tot thuis via het buitenplatform van de tram, want de andere passagiers mijden je. Arbeidsprobleem of vrouwelijke frivoliteit? Als je moeder op haar vijfenvertigste haar zevende kind krijgt word je van school gehaald om op de andere kinderen te passen. Is je ongeschooldheid en het gebrek aan contraceptie dan een arbeidsprobleem of een familiaal probleem? Als je man elke dag met de hond gaat wandelen, maar nooit met zijn kinderen of zijn vrouw, waar kan je daarover praten? Met de vrouwen op het werk, ja. Met de mannen van de vakbond? Ondenkbaar.

En de revolte begint te broeien. Moeilijk te verwoorden, al dat onrecht, de vernedering, de zorgen. Vooral moeilijk terug te vinden in de klassieke grievencatalogus van de vakbond. Behalve dan het mindere loon voor hetzelfde werk, de ultieme minachting. Maar ook dat begrijpt de vakbond niet helemaal. Als BRT-nieuwsman Kris Borms in de eerste stakingsdagen vraagt aan de hoofddélégué bij FN waarom de vrouwen staken, zegt deze verbluft: "Ik zou het niet weten, meneer." Na een paar dagen weifelen verklaart de vakbond zich solidair met de staaksters.

De grieven over het loonverschil worden niet geformuleerd als een eis tot gelijkheid, maar als een eis voor hoger loon. Het Europese argument wordt weggewuifd. Toch had de socialistische senator en VUB-professor Piet Vermeylen in een hoofdartikel van *Le Journal des Tribunaux* bepleit dat artikel 119 van het Verdrag van Rome niet alleen een internationaal rechtsmiddel levert, maar bovendien self-executing (onmiddellijk toepasbaar) is in het Herstal-conflict. Nationale Arbeidsraad en ministerie van Arbeid en Tewerkstelling blijven echter opmerkelijk zwijgen, al staken meerdere duizenden arbeiders al tien, elf weken,

al komt zelfs de internationale pers af op deze primeur. Geen enkele stellingname naar buitenuit van de nationale leiding van het ABVV. Ontgaat hen de principiële draagwijdte van de staking, of vrezen ze de uitbreiding ervan tot andere sectoren, waar het loonsverschil nog veel groter is? Lijkt het gelijkheidsbeginsel hen buitenissig? Kennen hun juristen het EU-verdrag niet? Als de staking weken aansleept zet de werkgeversorganisatie VBO de bedrijfsleiding aan een 'globale oplossing' voor te stellen: er wordt een flinke geldsom beschikbaar gesteld voor alle werknemers (mannen en vrouwen) plus een bedrag voor 'sociale voorzieningen'. Aan de vakbond om de modaliteiten te bepalen. Dè valstrik, maar alleen de juristen bespeuren die. Het werk wordt hervat. Classificaties en taakbeschrijving blijven onveranderd. De geldsom wordt omgezet in premies, verdeeld over meerdere categorieën arbeiders. Vakbond en werknemers zijn tevreden. Na een paar jaar is de premie echter geërodeerd, want niet opgenomen in de loonstructuur. Er worden geen vrouwen meer ingezet op arbeidsposten waar ook mannen werken. Nieuwe technologieën en materialen veranderen het productieproces. De ontmanteling van de metaalindustrie is begonnen. Er zal nooit meer een principiële staking mogelijk zijn. En wat is er geworden van de grieven buiten het loonconflict? Met 'sociale voorzieningen' bedoelden de arbeiders kinderopvang. Een crèche is er nooit gekomen, wel een voetbalveld 'als compensatie voor de mannelijke werknemers' (die door de vrouwenstaking wel technisch werkloos werden, maar zich er toch niet bij aansloten). Vrouwen op 'besluitposten' zijn er pas veel later gekomen in de arbeidswereld.

Toch was de staking in Herstal een mijlpaal. Ze heeft alle werkende vrouwen in Europa wakker geschud. En ze heeft vrouwensolidariteit zichtbaar gemaakt. Ze heeft ook de SABENA-stewardessen ertoe aangezet de jarenlange juridische weg te kiezen: een proces gedragen tot het Europese Hof, na uitputting van alle nationale rechtsmiddelen. Wanneer het Europese Hof uiteindelijk geschiedenis maakt door te erkennen dat het Europese Verdrag het recht op gelijk loon voor gelijk werk waarborgt, is het hek van de dam. In de jaren 1970 en begin van de jaren 1980 bouwt de Europese Unie het arrest van het Europese Hof uit tot een codex van Europese richtlijnen en maatregelen over man-vrouwelijkheid, geldig in alle toenmalige en alle toekomstige lidstaten van de EU. Deze codex omschrijft gelijkheid in opleidings- en tewerkstellingskansen, gelijkheid in rechtstreeks en uitgesteld loon (sociale zekerheid en pensioen), gelijkheid als ouder, gelijkheid als partner in huwelijk of relatie enz. Daar bovenop komen regelingen inzake geweld, toegang tot vruchtbaarheidsbeheersing, echtscheiding enz.

Ook de strategie en de allianties bij het tot stand komen van deze Europese richtlijnen en programma's verdienen een bijzonder onderzoek. De teksten werden in de grootste discretie voorbereid door een coalitie van vrouwelijke eurocraten, vrouwelijke juristen en vrouwelijke parlementsleden uit alle lidstaten en uit haast alle politieke fracties. De solidariteit binnen die behendige coalitie heeft nooit gefaald, al werden Britse conservatieve en Duitse of Spaanse christendemocratische vrouwen soms zwaar onder druk gezet.

Het is paradoxaal dat de hefboom voor de economische en sociale burgerrechten van

Steunbetoging te Luik, april 1966

Commentaar MVH: Let op de dame in chanelpakje met chique handtas bij het vijfde spandoek: in deze betoging zijn er geen staaksters meer, maar drukingsgroepen en parlementsleden die hopen op een parlementair of een regeringsinitiatief.

de vrouw uiteindelijk gevonden werd in artikel 119 van het Europese Verdrag. De vaders van Europa hadden dit artikel immers helemaal niet bedoeld als een instrument van vrouwenemancipatie. Het was oorspronkelijk bedoeld als maatregel tegen de concurrentie van Europese lageloonzones ...

Een kranige stakingsleidster in Herstal en duizenden moedige arbeidsters, een verontwaardigde stewardess, de solidaire leden van de formele en informele vrouwenbeweging, de vakkundige vrouwelijke juristen en ambtenaren, de moedige en behendige vrouwen in het Europese parlement: ze hebben allen samen geschiedenis geschreven. Alle vrouwen in de EU-lidstaten zijn hen erkenning en dankbaarheid verschuldigd.

België zou bijzonder trots moeten zijn op de pioniersrol, het pluralisme en de strijdbaarheid van zijn vrouwen en zijn vrouwenbeweging. Vrouwen worden intussen wel barones voor het kwelen van vulgaire liedjes, en anderen voor wat vulgarisatie of enige goede werken, maar noch Charlotte Hauglustaine, stakingsleidster in Herstal, noch mevrouw Defrenne, klaagster voor het Europese Hof, noch enige van de juristen en activisten die jaren gependeed hebben aan de strijd voor gelijkheid hebben ooit een nationale erkenning gekregen. Niet eens het Teken van de Arbeid. Een socialistisch minister heeft ooit voorgesteld een Orde van de Geus op te richten. Geen slecht idee, maar een Orde van de Dulle Griet ware allicht nog beter.